

Irodalmi és színháztudományi kutatások. Esettanulmányok Kutatási jelentés

Célunk a kultúra mozgásfolyamatának mint átadás–átvétel–kölcsonhatás komplexumnak bemutatása volt éspedig irodalmi színházi, neveléstörténeti vizsgálati anyagon. E tudományterületek sok esetben problémakomplexumként jelentkeznek, együttes vizsgálatuk tűnt célravezetőnek. A kultúra kontextuális és komparatív vizsgálata határozta meg munkánkat. A csoport egyes tagjai hagyományos új (virtuális térbeli) könyvtárakban, konferenciákon egészítették ki szakirányú ismereteiket és -előadásokkal jelezték kutatásuk állomásait (Bartha Katalin Ágnes Spanyolországban és Bukarestben vett részt színháztudományi tanácskozáson, Molnár Bodrogi Enikő 2011. dec. 15-én, az észak–svédországi Övertorneåban ahol szemináriumot szerveztek *Meänkieli nálunk és máshol* címmel 2 előadást tartott.: A meänkieli első magyar fordítójának tapasztalatai ill. Hogyan tanultam meg meänkielül? Ugyanaznap volt az első háromnyelvű meänkieli nagyszótár (meänkiel, svéd, finn) A–K kötetének bemutatója, amelynek szerkesztői bizottságában dolgozott. A csoport együttesen részt vett a Magyar Tudomány napja Erdélyben tanácskozáson, többek között november 26-án Ilyés Hajnalka Nyomdák és könyvek Kolozsvár XVIII. majd februárban Voigt Vilmos *Nyitott kérdések a folklórkutatásban* című előadásán. *Nyílt kutatónapot* rendeztünk a magyar kultúra napján, 2012. január 23-án – *Irodalom- és színháztudományi kutatások* címmel – az Erdélyi Múzeum-Egyesületben, amikor is a részeredményeket mutatta be és vitatta meg a csoport.

A kutatási periódus idején az egyéni munkálkodás szakmai konzultáció közé tudományos utakat is beépítettünk. Demeter Zsuzsa Debrecenbe utazott a Kazinczy szövegek kiadástörténeti tapasztalatait megismerni, az ottani műhely munkáiba bepillantást nyerve sajátította el a szövegátírásnak az imitáció poétikai elvét és a kommentár antik hagyományokra is visszavezethető műfaját tanulmányozva. Zárótanulmányában – A 18. századi Gyöngyösi-filológia centruma: Marosvásárhely – ezt írja: „Nem másról van itt szó, mint az írói életmű körüli rendteremtésről, a Gyöngyösi-költészet határainak kijelöléséről, az irodalmi elődök nevesítéséről és a szöveghelyek azonosításáról, a szerzői életút narratívájának megalkotásáról, szerzői biográfia és életmű kapcsolódási pontjainak a kijelöléséről.” A kutató a sajátos kulturális együttműködés feltárásával a tudományszervezés nemzetpolitikai stratégiaként való megjelenítésével számol; Ráday Gedeonnak Pécelen magyar könyvtára volt, amely vonzotta a kor tanult magyar személyiségeit De alkalmas személyeket is keresett közeli és távoli ismerősei révén hogy a magyar nyelvű irodalmi hagyomány egyes darabjait és a csoport (a még alakulóban levő “nemzet”) klasszikussá alakítható szerzőinek művei sorozatát szakszerű apparátussal sajtó alá rendezze. Ebben az esetben a tudósfőnemes: ötletgazda. Gyöngyösi István munkáinak a kortársi olvasó számára készített tudós kiadására ugyan mint egyszemélyes szellemi központ maga Ráday Gedeon fogalmaz felkérést, később azonban a munka az erdélyi, marosvásárhelyi bölcsész-tanárok körében elindul és a szövegfilológusok a saját környezetükben keresnek

tudományos forrásokat sőt munkatársakat. Mondhatni, általuk Marosvásárhely érdemli ki a filológia, jelesül a korai Gyöngyösi-filológia központja nevet. Egy ilyen vállalkozás azonban törekeny, intézményi – és ezáltal pénzügyi – háttére nem alakult ki, többféle munka azonos időben való végzése nem is tette lehetővé a feladat befejezését. Erről Demeter Zsuzsa az EME Tudomány napi szakosztályi rendezvényén előadást is tartott *Kovácsnai Sándor, a szövegkritikus* címmel. A magyar kulturális ébredés korszakában mint Nyugat és Kelet viszonya jelenik meg ez a megbízás és filológiai teljesítmény, amely aztán északi irányba is kiterjed Kazinczy beavatásával: a szellemi kisműhelyek érdekes cserekapcsolatát, változását jelzik a kommentár készülése idejében váltott irodalomtörténeti értékű, jelentős műveltséganyagot tartalmazó levelek, amelyek nemcsak kontextust teremtenek, hanem kapcsolatrendszer, tényleges információáramlást, háttérvitát, irodalomszemléleti vitát is megjelenítenek Magyarország és Erdély, ezen belül változó intenzitással Pécel/Pest–Marosvásárhely–Széphalom–Kolozsvár–Pest információs és kulturális állomásokkal, ahol (ez egy későbbi kutatás tárgya) a központ és a szélek mozgó funkció és periódusokat különít el.

A nyilvánosság sajátos területét, a színház történeti világát három kutató is vizsgálta. *A színház „oskolája”*: *Nevelés és ismeretterjesztés a színház révén (18–19. század)* címmel számolt be kutatásairól Tar Gabriella Nóra. Lessing mint teoretikus és drámaszerző illetőleg Müller színész párbeszéde képezi azt az irodalomtörténeti értékű elméleti kiindulópontot, amely köré felépül a kutatás. A színjátszó hagyomány estelegessége, imitáció-maradványai és a tudatos színészi játék, a színháznak mint társadalomalakító tényezőnek vizsgálata az elavult és a korszerű oppozíciójával érzékelteti a nagy változás lényegét. A továbbiakban a nevelés és tudásátvitel konkrét formáit, az intézményi támogatás hiányában kezdetben magánkezdeményezésként létrehozott a színi iskolai kezdeményeket, balettiskolákat a színházban nevelődött színészgyermek pályarajzát (különösen a Zöllner-színészdinasztiahoz tartozókat) rendszerezi a tanulmány, amely a nyilvánosság esztétikai struktúrákkal találkozó intézményét egyszersmind a német és magyar nyelvterületen, a porosz–Habsburg–magyar–erdélyi területeken megvalósuló színházi információáramlást, kulturális jelenségeket mutatja be mint átadás–átvétel–adaptáció eseteket, itt a színpadi mozgás és beszéd, a zene a színpadi tánc módszeres és céltudatos átadása terveit erdélyi magyar sajtótermékeket (Theatral Wochenblatt, Erdélyi Híradó, Múlt és jelen, Kolozsvár), énirodalmi szövegeket vizsgálva. Közben mint kutató tanár Sipos Zsuzsanna: *Die Figur des fahrenden Schülers auf der Bühne. Deutsch-ungarische Vergleiche* - A garabonciás diák alakja a színpadon. Német-magyar komparációk- címmel irányított mesterképzős záródolgozatot.

Ez után a tudásátadást nagyobb vizsgálati felületen végző, bár egy-egy teoretikus pozícióra, intézményteremtésre, pályára, családra külön figyelő tanulmány után Sófalvi Emese a XIX. század derekán pesti zenészházi esettanulmánya következik. Olyasmit vizsgál a pesti nemzeti színház történetében, ami amely sajátosságában jelentésteli: Schodelné Klein Rozália Szilágyi Erzsébet-alakítását Erkel *Hunyadi László* című operájában (bemutató: 1844). Erkel Ferenc operájának e szerepét (a kezdetben színre vitt zenei változatban) a korabeli, írott sajtóban nyomon követhető kritikusi és közönség-viszonyulásokkal összhangban értelmezi a kutató. A külföldön tanult művésznő hivatásos előadóként viszonyult feladatához és a szerepnek érzelmi-historikus tartalmakat is kívánt adni, maga a szerep környezetében emlékezetessé válik,

szintmérő lesz a további előadók és a kritika számára. A tanulmány az opera változtatásaira is kitér és a műfaj szellemét tiszteletben tartva (nemzeti történeti)szüzsé–megjelenítés–látvány–zene elemek koherenciáját elemzi.

A XIX század utolsó negyede kolozsvári magyar színházának személyi erőforrásaihoz, intézményi helyzetéhez a működő struktúra (legalábbis modellként vizsgált adatcsoport) leírásával-értelmezésével közelít Bartha Katalin Ágnes. Ebben az esetben nem a dráma mint irodalmi műfaj, hanem a színházi üzem, a szolgáltató intézmény mibenlétét tanulmányozva keresi a jellemző vonásokat gazdaságtörténeti–színjátszástörténeti szakirodalom és kéziratos anyag (különösen a, a Magyar Színház 1867–1900 közötti, a kolozsvári Állami Levéltárban őrzött iratai) felhasználásával: „A majd négy évtizedes időszak áttekinthetősége végett három metszetet mutatok be az intézménytörténetből, melyek három kiemelkedő színházi emberhez köthetők: Fehérváry Antal vállalkozó igazgató (1866–1872), Korbuly Bogdán intendáns (1874–1878) és Ditrói Mór vállalkozó igazgató (1887–1897) korszakait.”– írja Bartha Katalin Ágnes. Az intézményi működés hatalmas erőket kíván és a jelzett időben, a színház helyzetképe így vizsgálati metszet alapján is társadalmi tüneteket tömörít: a Kiegyezés után a színházpártolástól mint hazafias gesztustól a nyomor feltárásáig (egyes tagjai a személyzetnek, kardalososok stb.) a korabeli társadalom milyenségéről szól.

A nyugat-európai csoporttudati mozgalmak, ezen belül a női egyenjogúság megszerzésének irányába tett erőfeszítések magyarországi nyomait fedezte fel Varga P. Ildikó egy meg nem valósult intézmény – a leánygimnázium – mintegy a csoport (a magyarság) kulturális emlékezetében elsüllyedt történetét lépésről lépésre tárva fel. A fiatal kutató a helsinki levéltár és budapesti közgyűjtemények kéziratáiraiban rekonstruálta a magyar nőnevelés és képzéstörténet egészében tragikusnak nevezhető esetet. Vikár Béla, a magyar művelődés történetében elsősorban Kalevala-fordításáról és népzenei gyűjtéséről ismert tudós levelezése alapján azonosította egy nagyszabású oktatási-modernizációs terv létének és megvalósulása egyértelmű megakadályozása tényének narratívummá rendezhető, szöveges bizonyítékait. A női emancipáció mint szellemi mozgalom központja éppen az északi félteke európai országaiban, többek között Finnországban keresendő a XIX. század végén- a XX. század elején. A finnül tudók és munkájuk vagy kapcsolataik révén e terület szellemi központjai kisugárzásába kerülők közvetíthették a hazai kisvilág felé az új eszméket, viselkedési formákat, a társadalom hagyományos működéséhez való kritikai magatartást. Magyarország döntéshozóinak jellemzője ekkor egyértelműen az újtól való félelemben és az intézményi hatáskörnek az egyéni szabadság (a tanuláshoz való jog, ebben az esetben általános emberi jog, amelybe a nők is beletartoznak) durva korlátozásában nyilvánult meg; maguknak a javaslattevőknek pedig az intézményteremtő, modernizációs és a korszerű, távlatos munkája, sőt nagylelkű felajánlása (a kezdeti időkben az ingyen tanítás) ment kárba.

Az etnikai-nyelvi kisebbség identitáskeresését és -építését Molnár Bodrogi Enikő norvégiai terepen (a mäenkieli identitású – korábban finn-nek nevezett – etnokulturális csoport tagjai között végzett kutatásait az új kommunikációs technikák révén tudta folytatni – állandó

kapcsolatban a nyelvi revitalizáció folyamatát megélő „adatközlőivel”. A mäenkieli–csángó komparáció ez esetben irodalmi szövegek egybevetési lehetőségeit felhasználva kereste a közös egységeket és az általánosítás esetleges lehetőségeit a versben mint identitáskereső hazománys irodalmi műfajban tanulmányozza

A részfeladatok tehát régi és új szövegek, közeli és távolabbi, átmenetileg vagy tartósan központi- vagy peremhelyzetű személyek, csoportok, struktúrák kutatását jelentették, egymásra épültek. A szövegkiadás szépirodalmi szövegekkel kapcsolatos történeti kérdései, a színház emberi erőforrás-tényezője és kommunikációs kontextusa, az irodalommal és színházzal kapcsolatos identitásalakító, többnyire esetjellegükben megragadható problémák kutatására vállalkozott a csoport.

Melléklet:

Demeter Zsuzsa: A 18. századi Gyöngyösi-filológia centruma: Marosvásárhely

Egyed Emese: A Mikes kéziratok erdélyi sorsa

Tar Gabriella-Nóra: A színház „oskolája”: Nevelés és ismeretterjesztés a színház révén (18–19. század)

Sófalvi Emese: *Szilágyi Erzsébet*: Schodelné. Elvárások, modell és recepció

Bartha Katalin Ágnes: A Kolozsvári Nemzeti Színház intézményi struktúrája 1867–1890 (Színházi professzió és kockázatai)

Varga Ildikó: A nőképzés ügye a XIX. század végén. Vikár Béla és a leánygimnázium ügye

M. Bodrogi Enikő: Identitásépítés a periféria irodalmában – a mäenkieli és a csángó példája –

Kolozsvár, 2012, március 31.

Egyed Emese